

A CIGÁNYSÁGRÓL

SZABÓNÉ
KÁRMÁN JUDIT

„De kik is vagyunk?”

„Ba kon vi sam?”¹ „Dá sjinyé nyisz noj?”²

A szerző romológus, egyetemi oktató (Simmelweis Egyetem, Pécsi Tudományegyetem, Szegedi Tudományegyetem, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola).

¹Cigány, romani (lovári nyelvjárás) nyelven: „De kik is vagyunk?”

²Beás cigány nyelven: „De kik is vagyunk?”

— A hazánkban élő cigányság nagy része önmegjelölésként a roma kifejezést használja.

Romani nyelven (a hagyományörző, nagyobb létszámú oláhigányok nyelvén) ugyanis a *rom* (tbsz.: *roma*) = ember, számukra a cigány megjelölés pejoratív, sokan sértőnek találják; „roma vagyok, nem cigány”.

Velük szemben azonban a cigányság másik csoportja (a lélekszámban jóval kisebb beás cigányok) magukra nézve a cigány megjelölést tartják helyesnek: „cigány vagyok, nem roma”, hisz a beás nyelv egészen más, mint a romani, az ő nyelvükben nincs *rom*, *roma* kifejezés. A szakiro-

Bár Péli Tamás — a hazai cigányság kiemelkedő tehetségű festőművésze — igen szemléletesen fogalmazta meg népének kettős identitását: „Két aranypántot viselünk homlokunkon; egyik cigány identitásunk, másik meg magyar kultúránk”, a biculturalizmus, mint az együttélés legértékesebb, legkívánatosabb formája — mint elérendő cél — nem igazán fedezhető fel sem a kisebbség, sem pedig a többség jó részének mentalitásában, magatartásában. Jól bizonyítja ezt a legutóbbi, 2001-es népszámlálás is, mely szerint mindössze 190 000 fő vallotta magát cigánynak, holott becsléseink szerint már ekkor legalább 6–700 000 főből állt a roma/cigány népcsoport. A cigányság kultúráját, hagyományait, hazánk történelmében játszott szerepét alig vagy egyáltalán nem ismerő többségtől pedig talán nem is igazán várható el, hogy asszimilációs törekvések helyett a cigányság esetében a kettős identitás kialakulását, erősödését támogassák.

Rendkívül fontos tudatosítani, hogy amikor identitásproblémákról, zavarokról beszélünk a hazai cigányság esetében, szó sincs arról, hogy a magyarságtudattal lenne problémája e kisebbségnek! Őseik a honos többséggel együtt vettek részt harcainkban, forradalmainkban, név szerint fel tudunk sorolni sok cigány honvédet, forradalmárt, de mai művészeik, alkotóik, sportolók is mind első sorban magyarnak tekintik magukat.³ Ami komoly, gyakran súlyos problémát okoz, az saját cigány identitásuk megélése, elfogadása, amint ezt a fent említett népszámlálási adatból is látjuk.

E tanulmány arra vállalkozik, hogy röviden bemutassa a hazai roma/cigány kisebbség identitásának alakulását, problémáit, a különböző identitásformákat, s nem utolsósorban, hogy rávilágítson az értelmiség, a többség és az egyház szerepére az identitás alakulásának, vállalásának folyamatában.

A cigányság identitásának alakulása, változása

Identitásunk, azonosságtudatunk, válaszunk arra, hogy „kik és mik vagyunk”, a cigányság esetében sem egyéni spekuláció, hanem szocializációs folyamat eredményeként születik meg. A roma/cigány emberek is társas interakcióik során, mások reakcióit megtapasztalva építik fel saját én-identitásukat, miközben szocializációjuk során fokozatosan kialakul identitásuk másik fontos eleme, a csoport-hovatartozás tudata. Ez utóbbi erőssége különösen fontos egy

dalomban, a tudományos diskurzusban helyesen: roma/cigány megjelölést használunk (például roma/cigány népesség).

³Szabóné Kármán Judit:
Egy másik „cigánykép”.
KAPU, 2008/11–12.
154–155.

Változások az utóbbi évszázadokban

kisebbség esetében. Indokolt a kérdés, vajon a cigányság — ez az évszázadokon keresztül vándorló, igazán szívesen sehol nem fogadott, saját hazával nem rendelkező, gyakran üldözést, erőszakos asszimilációs törekvéseket elszenvedő nép — vajon miképp tudott fennmaradni, megmaradni, oly sok néphez hasonlóan miért nem tűnt el a nagy nemzetek „olvasztótégelyében”? A választ pontosan az identitás megőrzésében, átadásának erősségében találjuk meg; a cigányság azért tudott megmaradni, mert erősen őrizte hagyományait, ereje a külvilágtól, többségtől való határozott elkülönülésben rejlett. A csoport-identitás az egyéni érdekek felett állt, az összefogás, a közösségen belüli szolidaritás erőt adott a külső — nemritkán ellenséges — világgal szemben. Fontos megjegyezni, hogy identitásuk megőrzéséhez nagymértékben hozzájárult a többségi társadalom idegenkedése, elzárkózása, s azon törekvése, hogy a cigányság mindenütt csak marginális csoportként élhessen.

E hagyományos cigány közösségekben az identitás stabil, készen kapott elemekből állt, ami az egyén számára adott és természetes volt. A nemi és életkori szerepek, az elvárások, az életút, a szokások egyértelműek és tiszták voltak. Ezek átadása, átvétele mindaddig nem járt nehézségekkel, amíg a többségi társadalomtól sikerült elkülönülni. A távolság csökkenésével azonban a roma/cigány identitás is változni kezdett. Jól nyomon követhető ez a folyamat a 18. században a cigányságon belül megindult foglalkozási differenciálódás kapcsán, aminek következtében kialakult egy réteg, amelyik szolgáltatásai révén egyre inkább közelebb került, majd többé-kevésbé asszimilálódott a többségi társadalomhoz. E zenész cigány csoport el is távolodott a hagyományőrzőktől; nyelvüket, szokásaikat jórészt elhagyták. (Őket — mind a mai napig — a hagyományőrző, különösen az oláh cigányok nem is tartják igazi cigányoknak.)

Az identitásváltozás felgyorsult a huszadik század ötvenes, hatvanas éveiben, amikor a cigány emberek is munkásokká váltak a gyáriparban, bányászatban, építőiparban stb. A hagyományos közösségekhez tartozók (oláh és beás cigányok) még ennek ellenére is igyekeztek megőrizni szokásaikat, identitásukat. Choli, a cigányság egyik nagy öregje így emlékezik erre az időre: „A legelmaradottabb zugból a legmodernebb gyári életbe kerültünk. A nyomorúságból a jobb megélhetésbe, de ez nem kavarta meg az otthoni életünket. Ha levetettük a munkaruhát és hazamentünk, ugyanúgy éltünk, mint azelőtt. Egymás között csak cigányul beszéltünk. Megmaradt a szoros családi összetartozás, tovább éltek a régi szokások.”⁴

A politikai, gazdasági és társadalmi változások következtében azonban megkezdődött a hagyományőrző közösségek lassú felbomlása is, ami nehezítette/nehezíti az identitás átadását, kialakulását. A készen kapott, bár gyengülő tradicionális identitáselemek mellett ugyanakkor megjelentek a választott és teljesítmények által megszerzett, személyes erőfeszítések által megtalálható identitások. Ez különös feszültségeket generál, kiváltképp a hagyomá-

⁴Juhász Júlia:
Találkoztam boldoguló cigányokkal is. TANINFO Kiadó, Budapest, 2003.

A hagyományőrző közösségek lassú felbomlása

**A többségi társadalom
megítélése**

nyos közösségekből származó, tanult, diplomás cigány fiatalok identitásában.

Egy kisebbség esetében nagy jelentőségű a többségi társadalom megítélése, abból a szempontból is, hogy minek tekintik őket. A hazai cigányság sajátos utat járt be e téren is; 14. századi megjelenésükkor egyértelműen etnikai csoportként fogadták őket. Az évszázadok során azonban egyre inkább a társadalom sajátos, megszüntetendő rétegévé devalválódott, s mint ilyen, előbb a felvilágosult abszolutista uralkodók erőszakos asszimilációs törekvéseit (nevük eltörlése, nyelvük, szokásaik, hagyományaik tiltása, büntetése, gyermekeik elvétele stb.), majd az államszocializmus kevésbé erőszakos intézkedéseit élte át. A cigányságon belül már a hatvanas évekre kialakult egy erős igény, hogy etnikai csoportként ismerjék el őket, a politika azonban határozottan elutasította e törekvéseket. Az MSZMP KB 1961. évi párthatározata a cigányságot társadalmilag elmaradott, sajátos életmódot folytató, megszüntetendő társadalmi rétegnek minősítette, s deklarálta, hogy a cigányság bizonyos néprajzi sajátossága ellenére sem alkot nemzetiségi csoportot. A roma/cigány népesség e státusza egészen az 1993. évi kisebbségi törvényig megmaradt, annak ellenére, hogy a cigányság nemzetközi szerveződése már a 20. század első évtizedeiben megkezdődött; 1971-ben London mellett megrendezték az első nemzetközi cigány találkozót, 1977-ben pedig az ENSZ a cigányságot sajátos etnikai csoportként ismerte el. Az 1993. évi kisebbségi törvény az első a hazai cigányság közel hatszáz éves történelmében, amely először ismeri el önálló etnikai kisebbségként a romákat/cigányokat. Az etnikai identitás vállalásában, illetve elrejtésében, a kisebbséghez tartozók önértékelésében nyilvánvaló, hogy jelentős szerepet játszik e társadalmi minősítés; nem véletlen, hogy az utóbbi évtizedekben pozitív változásokat is tapasztalunk e téren; a cigányok körében fokozódó érdeklődést saját történelmük, hagyományaik iránt, és sokan újratanulják a már szüleik által is alig használt, elfeledett nyelvüket.

Az etnikai identitást meghatározó külső elemek

Az etnikai identitás kialakulása, vállalása, hordozása egy kisebbség esetében számtalan tényezőtől függ. A cigányság esetében meghatározó, hogy melyik közösséghez tartozik (romungro, oláh vagy beás cigány), mennyire hagyományörző az adott közössége, hol él, mennyire elszigetelten a többségi társadalomtól (cigánytelepen, cigánysoron, városi ggettóban vagy nem cigányok között). Minden kutatás azt bizonyítja, hogy minél szegregáltabban, elkülönültebben él egy cigány család, közösség, annál inkább saját hagyományai szerint éli életét. Az integráltan élők, tanulók, dolgozók sokkal inkább átveszik a többségi társadalom mintáit, elvárásait minden területen.

**Elfogadottság
és elutasítottság**

Minden kisebbség esetében identitásuk szempontjából (is) meghatározó erejű a társadalmi minősítés, ami többek között megjele-

nik a társadalmi kommunikációban, valamint a rájuk aggatott „emblémák”, címkék szövegeiben. Az elfogadottság-elutasítottság megélése — egy olyan kisebbség esetében, amely a társadalom többségének nem a támogatását, hanem a megvetését, idegenkedését tapasztalja — korai életkorban már negatívan alakítja a gyermekek identitását, korán szembesülnek azzal, hogy nem jó csoporthoz tartoznak. Az 1940-es évek elején Kenneth és M. Clark három évnél idősebb amerikai fekete és fehér gyermekeket vizsgáltak; akiknek két játék baba — egy fehér és egy fekete — közül kellett választaniuk. A fekete gyerekek a fehérekhez hasonlóan mind fehér babát választottak, azaz inkább a fehérekkel, mint a saját csoportjukkal azonosultak. A kutatók megállapították, hogy négy éves korukra a gyerekek tudatában vannak az etnikai különbségeknek, s azt is megértik, hogy melyik csoporthoz érdemes, jó tartozni, azaz: feketének lenni nem jó. (Később e kísérletet mások úgy módosították, hogy egy osztály diákjainak fehér és fehér emberek képeit mutatták. Miután a fehér képek preferenciája ez esetben is jóval magasabb volt, a kutatást vezetőek elkezdtek jutalmazni azokat, akik a feketék képeit választották. Hamarosan megfordult az arány, egyre többen találták szimpatikusnak a fekete embereket. Jutalmazással olyan mértékben és olyan hatásosan sikerült megváltoztatni a gyerekek ellenséges attitűdjeit, hogy még hetekkel a kísérlet után is ugyanezt az eredményt kapták.)

Az identitás gyermek-kori tudatosulása

A magyarországi cigányok etnikai identitása, s annak a felismerése, hogy egy nem igazán elfogadott csoporthoz tartoznak, már gyakran kora gyermekkorban tudatosul. Szüleik, hozzátartozók mellett az elutasítást a gyermekek is világosan megértik például olyan esetek kapcsán, amikor bezárják előttük az iskolák kapuit, és csak nehezen találnak helyet, ahová befogadják őket (amint ez a 2007/2008-as tanév kezdetekor 30 csörögi cigány tanulóval történt), vagy amikor a többségi diákoktól külön ballagtatják őket (1997-ben Tiszavasvári egyik általános iskolájában), de az országban vannak olyan iskolák is, ahol külön étkeztetik őket, nem használhatják az iskolai büfét, a tornatermet.

A rasszjegyek

Az identitás megélése, vállalása szempontjából meghatározóak az antropológiai elemek, a rasszjegyek is. Minél kevésbé feltűnőek, annál inkább lehetőség van az etnikai hovatartozás elrejtésére, de az is előfordul, hogy más, kevésbé elutasított néphez (spanyol, olasz) tartozónak vallják magukat. Bár olyan szélsőséges „megoldási mód”, mint a bőrfehérités — ami napjainkban afrikai és ázsiai nők és férfiak millióinak ígéri a gyors felemelkedés lehetőségét, magánéleti problémáik megoldódását — a hazai cigányság körében nem terjedt el, a roma/cigány családok is úgy vélik, minél kevésbé látszanak egy gyermekben a rasszjegyek, annál jobban tud boldogulni az életben. Saját kutatásaimban talákoztam olyan diplomás cigány apával, aki elmesélte, miképp imádkozott első gyermeke születése előtt, hogy minél világosabb bőrszínű legyen, hogy ne

kelljen átélnie azokat a megaláztatásokat, amiket ő elszenvedett. (S milyen az élet: imája meghallgatást nyert, gyönyörű, fehér bőrű, kék szemű fia lett, nem cigány feleségére hasonlít. A következő gyermekek pedig mind gyönyörű, fekete bőrű, fekete szemű lányok, akik jól érzik magukat a bőrükben, cigányságuk nem vállalása lehetetlen is lenne számukra. A nagyfiú most kamaszodik, neki komoly gondjai vannak az identitásával; nem szeretne cigány lenni, le is tagadhatja, hisz nem látszik rajta, ugyanakkor szüleit, testvéreit nem akarja megtagadni, megbántani.) Egy másik mélyinterjú során egy szintén tanult férfi szomorúan mesélte, hogy édesapja soha nem ment az iskola közelébe sem, mindig édesanyját küldte, mondván, hogy rajta kevésbé látszanak a rasszjegyek. Így akarta fiát megóvni a bántásoktól, ezért nem ment el a ballagására, diploma átadására sem.

Az etnikai identitás formái, identitászarok

Etnikai identitás alatt nem csupán egy etnikumhoz való tartozás szubjektív érzését értjük, hanem ennek határozott megnyilvánulását, kifejezését is a csoporthoz tartozókkal történő intenzív kapcsolatokban, interakciókban. Így fordulhat elő, hogy bár valaki rasszjegyei alapján a cigánysághoz tartozik, ám neveltetése vagy saját elhatározása miatt nincs cigány identitása.

Felvállalása sokszor függvénye a vele együtt járó előnyöknek (ösztöndíj, különféle juttatások, politikai szerepvállalás) valamint hátrányoknak (fenyegetettség, megvetett csoporthoz tartozás érzelmi következményei) is.

**Névváltoztatás,
rejtett identitás**

A fentiekől függően előfordul a csoporthoz-tartozás időszakos, illetve végleges feladása, amelynek legegyszerűbb és legáltalánosabb formája a névváltoztatás (Lakatos, Kalányos, Orsós, Rézműves, Rostás, Kolompár, azaz a hagyományos cigány mesterségekre utaló cigány nevek megváltoztatása). Tapasztalataink szerint a legtöbb esetben már ez is disszonanciát okoz, sokan később megbánják, restellik, hogy elhagyták szüleik nevét.

Rejtett identitás esetén az egyén nem adja fel a csoporthoz tartozását, de elrejt környezete előtt, legtöbbször a diszkriminációtól való félelem miatt. Kiknek lehetséges ez? Egyrészt azoknak, akiknek a rasszjegyei nem egyértelműen jelzik származásukat, valamint azoknak, akik nem férnek bele a többségnek az adott kisebbségről vallott sztereotípiáiba. Egy cigány orvostanhallgató lány így fogalmazta meg ezt: „fel sem merül bennük, hogy ebben a környezetben (a medikusok körében) egy cigány lány is lehet”.

**„Újra felfedezett”
identitás**

Az utóbbi időben gyakori az „újra felfedezett” identitás; amikor valaki elkezd tudatosan keresni gyökereit, kultúrájának elemeit. (Az egyik egyetemen egy hallgatónő, aki tudta, hogy romológia tanítok, azzal a kéréssel keresett meg, hogy segítsék neki visszatalálni a gyökereihez. Véletlenül tudta meg, hogy cigány származású,

otthon erről nem akarnak beszélni velem, de ő szeretné megismerni saját hagyományait. Sikerült összeismertetni olyan cigány fiatalokkal, akik befogadták közösségükbe, segítenek neki ezen az úton.) A romák/cigányok többsége — hasonlóan a többségi társadalomhoz — egyáltalán nem ismeri saját népe történelmét, régi hagyományait, csoportjait, nyelveiket, sokan nagy érdeklődéssel jönnek előadásokra, különböző róluk szóló kurzusokra. Megdöbbenő, amikor azt mondják, eddig nem is tudták, hogy ők is büszkék lehetnek maguk közül valakire! Diplomás cigány emberek szomorúan jegyzik meg, hogy tanulmányaik során soha nem hallották, hogy cigány történelmi személyekről, írókról, művészekről bárki is említést tett volna.

„Intézetis” és „nem intézetis”

Különös helyzetben vannak azok, aki állami gondoskodásban nőnek fel, ahol nem kérdés, hogy ki milyen származású. Esetükben a választóvonal — akár az adott település iskolájában — az „intézetis” és a „nem intézetis” között húzódik. Két középkorú, igen tehetséges, ma már Budapesten élő cigány képzőművész ismerősöm mesélte el ezzel kapcsolatos élményüket; 18 évesen kikerültek egy vidéki otthonból, s feljöttek a fővárosba. Itt szembesültek életükben először azzal, hogy ők cigányok. Addig „csak” intézetisek voltak, kezdetben nem is értették a feléjük — rasszjegyeik miatt — irányuló magatartást, ellenségeskedést. Elmondásuk szerint két év ment el az életükből arra, hogy feldolgozzák, mit is jelent, hogy ők cigányok, mit kezdjenek ezzel. Szerencsájuknak tartják, hogy ketten voltak, így egymás segítségére lehettek.

Asszimilációs törekvések

Az etnikai identitás teljes elvesztése valósul meg az asszimiláció — inkább asszimilációs törekvésekről van szó — esetében, amikor egy kisebbség feladja eredeti kultúráját, s igyekszik beolvadni a domináns, többségi kultúrába. Bármennyire is kívánatos ez a többség számára, számolni kell azzal, hogy ennek beláthatatlan káros következményei vannak. A nyolcvanas évek második felétől, amikor cigány munkavállalók százezrei zuhantak ki a munkaerőpiacról (addig a cigány és nem cigány férfiak foglalkoztatási adatai között nem volt különbség; 85 százalék, illetve 87 százalék volt), megindult a migráció, igen sok cigány család költözött be a nagyvárosokba, a fővárosba munkavállalás reményében. Elhagyván közösségeiket, csupán a városi szegény, gyakran lumpen réteghez tudtak illeszkedni, s hamarosan mindenütt kialakultak a városi gettók, a maguk sajátos szubkultúrájával. A hagyományos cigány identitást a felnövekvő nemzedékekben felváltotta a veszélyes gettó-identitás; ahol mintául, követendő példaként a deviáns, de könnyen pénzt, tekintélyt szerző bűnözők szolgálnak. Könnyen belátható, ha ezek a fiatalok egész életüket itt élik, iskoláikat is e gettókon belül végzik, pozitív példát, más utat nem látnak maguk előtt; a szegregáció újraszüli önmagát.

Az asszimiláció árnyoldalai

Moretti és munkatársai az asszimiláció másik árnyoldalát fedezték fel a kilencvenes évek közepén, klinikájuk pszichiátriai osztá-

⁵Moretti Magdolna –
Kurimay Tamás – Molnár
Zsuzsanna – Szerdahelyi
Ferenc: *Az asszimiláció
ára. Psychiatria
Hungarica*, 1997/1. 5–18.

lyára felvett, szokatlanul nagyszámú roma/cigány betegek eseteit megismerve. A páciensek, megfelelő körülmények között élő, többnyire roma férfiak — akik öngyilkossági készlettel, kísérlettel, szuicid gondolatokkal kerültek felvételre — családját kivétel nélkül egy közös vonás kötötte össze: mindannyian tudatosan elszakadtak eredeti családjuktól, megszakították kapcsolataikat, elköltöztek, s igyekeztek a többséghez asszimilálódni. Egy idő után azonban mentálisan és fizikálisan is légüres térbe kerültek; gyökereiket elvágták, a többség pedig nem fogadta be őket. Identitásuk válságba került, ez okozta mentális problémáikat. Nem véletlenül adták a szerzők *Az asszimiláció ára* címet tanulmányuknak.⁵

Identitásproblémák a hazai cigányság körében

A pozitív énkép, az önbecsülés, amit jelentősen meghatároz etnikai hovatartozásunk, csoportunk társadalmi elismertsége, megbecsülése, elengedhetetlen mentális egészségünkhöz. Egy ország mentális státusa — ami meghatározza életrevalóságát, erőt ad a nehézségekkel szemben, növeli kreativitását, ezáltal gazdasági jólétét, a világban kivívott szerepét, presztízsét — közösségeinek mentális állapotából tevődik össze. Magyarországon nagy létszámú roma/cigány népesség él, akiknek jelentős része küzd a pozitív énképének megteremtésével vagy annak hiányától. A többség, a média, a közbeszéd, a politika többnyire csak elmarasztaló, negatív minősítést küld a cigányság felé, így a legtöbben közülük valóban értéktelennek, kevesebbet érőnek tartják magukat. Öngyűlökké válnak, önbeteljesítő jóslatként a negatív sztereotípiáknak igyekeznek megfelelni. Sokan közülük sem csoportjukat, sem önmagukat nem tudják elfogadni. Az elutasítás, a negatív minősítés, a jövőkép hiánya nem csupán az identitás zavarához, de tartós frusztrációhoz, szorongáshoz is vezethet, ami agressziót eredményez mind önmaguk, mind a külvilág felé.

Mások másképp reagálnak e szorongatott és igazságtalan helyzetben; etnikai identitásukat pajzsként használva, harcos jogvédőként küzdenek népük érvényesüléséért. Jó, ha tudjuk azt is, hogy sajnos az utóbbi időben a politikából kiábrándult, a sokféle ígéretbe belefáradt „idősebb” értelmiségi cigány generáció egy részének holdudvarában kialakult egy keményebb, néha magyarellenes hangot is megütő, igen erős identitással rendelkező, jogos igazát kereső csoport.

Az etnikai identitás csapdái

Az etnikai identitás bizonyos csapdákat is rejt, melyekre fel kell hívnunk a cigányság figyelmét is. Az egyik leggyakrabban előforduló — a múltban ugyan a fennmaradást biztosító — hiba a csoporton belüli határok minimalizálása, ugyanakkor a csoportközi különbségek maximalizálása. Azaz a saját csoport túlértékelése, a külső (többség) leértékelése. Ahogy ez az elkülönülés a múltban a megmaradást szolgálta, úgy ma ez gátja a cigányság fejlődésének. Pa-

radigmaváltásra van tehát szükség a cigányság gondolkodásában, mentalitásában is; amíg ez nem történik meg, addig nem bízzák rá a cigány szülők gyermekeiket az iskolára (ismerős: tanítani még csak-csak, de nevelni nem engedjük a gyerekeinket). Hozzáértéssel, következetességgel lehet csak az identitás azon elemein változtatni, amelyek alapvető kulturális elemek (például a mai napig probléma még a fővárosban is, hogy bizonyos hagyományőrző cigány csoportok a lányokat hetedik osztályban kiveszik az iskolából, magántanulónvá nyilvánítják, hisz rájuk majd csak a korai férjhezmenetel, gyermekszülés és családjuk ellátása, kiszolgálása vár).

Áthárítás

Hasonló, gyakori probléma, amikor egyéni kudarcaik okaként etnikai hovatartozásukat jelölik meg. Tény, hogy igen sok esetben a cigányokat cigány voltak miatt éri hátrányos megkülönböztetés, de ez nem minden esetben van így. Az állandó áthárítás („azért, mert cigány vagyok”) a fejlődés lehetőségét kizárva a személyiség és a közösség torzulásához is vezet.

Bizakodásra ad okot, hogy kialakult — különösen a tanult, fiatal cigány generációban — egy olyan réteg, amelyik valóban a kettős identitást vallja, így neveli gyermekeit is, s erős meggyőződése, hogy ebben az országban többség és cigányság csak egymást támogatva juthat előre.

A hazai cigány értelmiség identitása

A magyarországi cigányságon belül már a hetvenes években elkezdődött egy vékony diplomás réteg formálódni, akik tudatosan vállalták cigány identitásukat, őrizték, ápolták, továbbadták a fiatalabb generációknak, kutattak, kiállításokat szerveztek, hagyományőrző együtteseket hoztak létre.

A fiatalabb értelmiségi generációk már jóval színesebb képet mutatnak identitás szempontjából; van, aki elrejtíti identitását, vannak, akiket szüleik tudatosan másként neveltek, hogy jobban boldoguljanak az életben, és van, aki arról számol be, milyen óriási erőt jelentett neki, hogy tradicionális cigány családban nőtt fel, minden egyértelmű, világos volt, tanárai így fogadták el. Értelmiségi cigány emberekkel készített kutatásom során⁶ talákoztam olyan Budapesten élő diplomás nővel, aki hagyományőrző oláh cigány közösséghez tartozik, megőrizte a hajvágási tilalmat, de otthonától távol nadrágban jár. Amikor azonban hazautazik vidékre, első dolga, hogy — megfelelően az oláh cigány közösség tisztasági szabályának — nadrágját szoknyára cserélje, csak így megy a rokonai közé.

Összességében a tanult cigányok egy jelentős rétege a tudatos kultúraőrök közé tartozik, ami nem azt jelenti, hogy cigányos ruhákban jár, otthon cigány nyelven beszél stb., hanem gyűjti a régi hagyományokat, megtanulja vagy tanítja a nyelvet, mesekönyvet ír lovári vagy beás nyelven, cigányos motívumokat, színvilágot felhasználva ruhákat, ékszereket tervez, készít, autentikus cigány ze-

⁶Szabóné Kármán Judit:
*A magyarországi cigány
értelmiség helyzete,
mentális állapota.* PTE
BTK NTI Romológia és
Nevelésszociológia
Tanszék, Gypsy Studies,
2005/6.

Tudatos hagyományőrzés

nét játszik, és még sorolhatnánk. Mind egytől-egyig értékes, a többségi kultúrát is gazdagító tevékenység.

Nem hallgathatjuk el azonban azt sem el, hogy a legtöbb cigány diplomás — akik a többségnél jóval kacskaringósabb, nehezebb utat tesznek meg a diploma megszerzéséig — csalódott, sokan „szigetemberként” élnek; ahogy ők mondják: „a cigányoknak túl magyar, a magyaroknak túl cigány vagyok”. Különösen csalódást okoz nekik, amikor diplomával a zsebükben sem alkalmazzák őket sehol; nem tudnak igazi példaképpé, húzóerővé válni népük körében.

Az értelmiség, a többség és az egyház néhány lehetősége a cigányság egészséges identitásának kialakulásában

Nem kérdés, hogy egészséges identitás nélkül megbetegszik egy közösség, s attól megbetegszik az egész ország is. Nem kétséges, hogy a gyógyulás útját magának a cigány népnek kell végigjárnia, de az is biztos, hogy ez a többség segítsége nélkül nem megy.

Az egészséges identitás kialakulásának kezdeteként elég lenne, ha megváltozna a közbeszéd, a politikai kommunikáció, a médiából eltűnnének a cigányságot lejárató, a stúdiógyónás-show kategóriába tartozó, a negatív sztereotípiákat erősítő műsorok, ellenben feltűnne a képernyőn egy-egy okos, képzett roma/cigány bemondó (nem az éjjeli rétegműsorban), bemutatnának olyan pozitív cigány életutakat, amelyek a cigány-képet árnyaltabbá tennék. Fontos lenne, hogy az oktatás minden szintjén megjelenjen a cigányságról szóló tananyag, hogy minél többen megismerjék a cigányság történelmét, híres személyeit. Régi adósság (több száz éves ígéret) egy Cigány Múzeum alapítása, melyhez már most rengeteg anyag áll rendelkezésre. (Egyszerű, kis lépésnek tűnik, de igen jó lenne, ha a játékboltokban cigány babákat is árulnának, az óvodákban — még az előítéletek kialakulása előtt — megtanulnák a gyerekek, hogy a fehérek mellett a barna is szép.)

Cigánypasztoráció

Az egyháznak — tekintve, hogy a cigányság mélyen vallásos, transzcendenciára nyitott nép — óriási lehetősége a cigánypasztoráció; megsebzett identitásukat, sérült én-képüket Jézus szeretete képes meggyógyítani. Hazánkban a múltban is sokan végeztek missziót a cigányság között, s ma is mind a történelmi egyházak, mind a kiségyházak, gyülekezetek szolgálnak közöttük. E szolgálatok gyümölcseiként sok cigány ember megszabadult alkohol- és drogfüggéséből, bűnöző életmódjából. Mivel óriási munkáról van szó, elengedhetetlen, hogy minél több keresztény ember nyissa meg szívét a cigányok előtt, hogy templomaink, iskoláink példát mutassanak a testvéri együttműködésre, szeretetre.